

MEDRESELERİN DOĞUŞU VE KUDÜS'TEN YEDİ ASIRLIK BİR ÖRNEK: SALÂHİYYE MEDRESESİ

Hasan ÇETİNEL*

ÖZ: Salâhiyye Medresesi, inşası 12. yüzyılın sonlarına rastlayan, adını kurucusu Selahaddin Eyyubi'den alan ve onun İslam coğrafyasının farklı bölgelerinden davet ettiği önemli müderrisler aracılığıyla dini ilimlerin yanı sıra farklı ilimlerin de okutulduğu bir medrese olarak, yedi yüz yıla yakın süreyle hizmet vermiştir. el-Beldetü'l Kadîme'nin giriş kapılarından olan el-Esbât'a yirmi metre mesafedeki bu eğitim kurumu, İngilizlerce 1917 yılında Hıristiyan din adamlarına tahsis edilerek kilise, okul ve kütüphane olarak kullanılmaya başlandığı tarihe kadar Osmanlı döneminde geliştirilerek bir külliye şeklinde hizmet vermeye devam etmiştir. Bu çalışmada, eğitim olgusunun toplumların devamlılığı açısından taşıdığı değer ve bir eğitim kurumu olarak okulun ortaya çıkışına kısa bir girişten sonra, İslam kültürüne ait özgün eğitim kurumları olan medreselerin ortaya çıkış sürecine değinilmiştir. Sonrasında, İslam'ın kutsiyet atfettiği şehirlerden Kudüs'te yer alan Salâhiyye Medresesi'nin inşa süreci, kurulduğu yer, isimlendirilmesi, açılış ve gelişimi, yönetsel yapısı, vakıf olarak barındırdığı hususlar, okutulan ilimler, bünyesinde ders veren müderrisler, ünlü talebeleri ve icazetlendirme gibi hususlara değinilmektedir.

ANAHTAR KELİMELER: Din Eğitimi, Eğitim Tarihi, Medrese, Salâhiyye Medresesi, Kudüs, Beytulmakdis.

The Rising of Madrasahs and a Seven Centuries-Old Educational Institution from Jerusalem: Madrasah Salahiyah

ABSTRACT: The Salahiyah Madrasah was built at the end of the 12th century, named after its founder Salah al-Din, and different sciences, as well as religious sciences, were taught by important scholars from different regions of the Muslim World. This educational institution, which is twenty meters away from al-Asbat Gate, one of the entrances to the Old City, was developed during the Ottoman Empire and continued to serve as a complex. It served in this way until the date it was allocated to Christian clergy by the British occupation in 1917 and started to be used as a church, school and library. This study, after a short introduction about the value of education in terms of the continuity of societies and the emergence of the school as an educational institution, will discuss the process of emergence of madrasahs, which are original educational institutions belonging to Islamic culture. The article will

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Nevşehir/Türkiye, hasancetinel@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9851-2711.

then examine the construction process of the Salahiyah Madrasa in Jerusalem, one of Islam's holiest cities, as well as the place where it was founded, its naming, commencement and development process, in addition to its administrative structure, the issues related to its Waqf, the scholarly fields taught, the scholars, the prominent students, as well as the Ijazah certification system.

KEYWORDS: Religious Education, History of Education, Madrasa, Salahiyah Madrasa, Jerusalem, Bayt al-Maqdis.

GİRİŞ

Eğitimin sosyal ve kültürel fonksiyonu, onu insanlık tarihinin en önemli meseleleri arasına dâhil etmiştir. Her toplumsal yapının önceliği, kendi varlığını sürdürmektir. Bir toplumun varlığını sürdürmesinin öncelikli yöntemi ise, eğitimidir. Eğitim, en genel anlamıyla bireyin sosyalleşmesi sürecidir ve toplumsal değerler bireye eğitim yolu ile aktarılırlar (Oktay, 2018: 3). Toplumu oluşturan bireyleri eğitmek tüm toplumlarda farklı şekillerde yürütülen bir süreçtir. Bununla beraber toplumsal farklılaşma ve kültürel kalıtım arttıkça zorunlu hale gelen toplumsal iş bölümü ve uzmanlaşma gereği, söz konusu kalıtım ve gelişmeleri gelecek nesillere aktaran toplumsal kurum ve birlikler yeterli olmaktan çıkarak, bu boşluğun okul denen formal eğitim kurumları ile doldurulması gereğini doğurmuştur (Celkan, 2014: 53).

Okulun kurumsal bir yapı olarak henüz ortaya çıkmadığı dönemlerde, eğitim yaygın bir tarzda gerçekleştirilmekteydi. Bu dönem, toplumun genel norm ve değerlerinin, bilhassa tabu ve kısıtlamaların ve de pratik hayata dair becerilerin toplumsal ilişkiler yoluyla genç nesillere aktarıldığı, özellikle de yiyecek, barınma ve korunma gibi temel yaşam becerilerini kazandırmaya dönük yöntemlerden oluşmaktadır. Okulun olmadığı toplumlarda çocuklar ve gençler daha çok yaparak yaşayarak öğrenme, deneme-yanılma, gözlem ve taklit yoluyla hayatlarını sürdürebilmeleri için zorunlu bilgileri edinmekteydiler. Bu dönem aynı zamanda çocukların toplum hayatına çok erken yaşlarda katılmalarını da zorunlu kılmaktaydı (Celkan, 2014: 53). Okulun olmadığı ilkel dönemi, dil olgusunun geliştiği, alfabelerin ortaya çıktığı ve farklı birtakım sistemlerin gelişmesiyle kültürel kalıtımın aktarılması işinin daha karmaşık bir yapıya büründüğü yeni bir dönem takip etmiştir. Bu dönemde Çin, Mısır, Sümer, Babil, Fenike, Yunan, Hint ve Roma medeniyetlerinde okulun bir toplumsal kurum olarak ortaya çıktığı ve gelişim gösterdiği bir sürece tanıklık edilmiştir. Söz konusu dönem, okullarda felsefe, din, matematik gibi soyut alanların ön planda olduğu, yüksek kültürel değerlerin ele alındığı, bu okullardan daha çok soylular ile din adamlarının yararlandığı bir dönem olarak bilinmektedir. Okullarda görev alanlar da çoğunlukla din adamlarıdır. Okullardan yararlanamayan kalabalık insan kitleleri için hala en etkili öğrenme biçimi, informal öğrenmedir. Okullaşmanın en etkili örnekleri, ilk olarak Asya ülkelerinde özellikle de Çin medeniyetinde görülmüş, daha sonra Yunan ve Roma medeniyetleri ile okul, bir kurum olarak daha çok gelişmiştir. Batı medeniyetinin merkezi Avrupa'da ise eğitim ve özellikle okullar

uzun yıllar kilisenin egemenliği altında kalmıştır. Roma imparatorluğunun yıkılmasının akabinde yaklaşık bin yıllık bir dönemde kilise okullar kurup geliştirmiş ve bu okullarda daha çok dini ağırlıklı bir eğitim ve öğretim yapmıştır. Batı için ifade edilen, kilisenin eğitim ve okul üzerinde etkin olduğu bu bin yıla yaklaşan süreçte doğunun hâkim gücü olan İslam'ın da benzer bir etkinlik alanına sahip olduğunu belirtmek gerekir (Celkan, 2014: 54-55; Oktay, 2018: 75). Dönemin hâkim iki gücü arasındaki siyasi, kültürel farklılıklar ve mücadele varlığını eğitim alanında da hissettirmiş, her iki kültürel havzada da eğitim öğretim süreci ile eğitim ortamları belirgin farklılıklarla varlıklarını ortaya koymuşlardır. Bu anlamda bir okul modeli olarak medreseler, İslam dünyasının bilgiye, insana, mekâna ve tarihe farklı yaklaşımını ortaya koyan özgün bir eğitim kurumu modeli olarak ortaya çıkmıştır.

Araştırmının Konusu, Yöntem ve Sınırlılıkları

Araştırmının konusunu; İslam dünyasında kapsamlı, etkili bir eğitim kurumu olarak medreselerin doğuşu ve bu doğuş çağının başlangıcına tekabül eden, Kudüs fatihi Selahaddin Eyyubi'nin (ö.589/1193) bizzat kendi mülkünden vakfederek kuruluşuna aracılık ettiği Salâhiyye Medresesi oluşturmaktadır. İslam'ın kutsiyet atfettiği şehirlerden olan Kudüs'te yer alan Salâhiyye Medresesi'nin inşa süreci, kurulduğu yer, isimlendirilmesi, açılış ve gelişim süreci, yönetsel yapısı, vakıf olarak özellikleri, okutulan ilimler, bünyesinde ders veren müderrisler, ders almış ünlü talebeler ve icazetlendirme gibi hususlar, literatür taraması yöntemiyle incelenmeye çalışılmıştır. Medreseye dair bu konulara giriş olması maksadıyla İslam dünyasındaki eğitim faaliyetlerinin kısa bir tarihçesine değinilmiştir. Salâhiyye Medresesinin kurumsal niteliklerinin daha iyi ortaya konabilmesi için medreselerin doğuşunu hazırlayan sürece de değinilmeye çalışılmıştır.

Araştırma, içerik olarak medreselerin ortaya çıkışı ve sonrasında yaklaşık yedi yüzyıl eğitim faaliyeti yürütülen bir eğitim kurumunun tarihine odaklanmaktadır. Dolayısıyla bu türden bir eğitim kurumunun faaliyette bulunduğu yedi yüzyılın tamamına ışık tutacak bir tarih yazım geleneğinin olmaması araştırmanın en önemli sınırlılığını oluşturmaktadır. Bir başka sınırlılık ise, medresenin tarihine ışık tutabilecek bir kısım kurumsal kayıtların ancak son dönemle sınırlı olmasıdır. Döneme ışık tutabilecek eğitim tarihi odaklı çalışmaların yok denecek kadar az olması da sınırlılıklar arasında yer almaktadır. Bu sınırlılıklar, medresenin tarihçesine ışık tutabilecek dönemsel tarih eserleri, terâcim kitapları ve Kudüs Şeri mahkemesi gibi kurumsal kayıtlarda yer alan verilerden günümüze ulaşanların literatür taraması yöntemiyle tespiti yoluyla aşılmaya çalışılmıştır.

1. MEDRESELER ÖNCESİ İSLAM DÜNYASINDA EĞİTİM ÇALIŞMALARINA DAİR KISA BİR DEĞERLENDİRME

İslam medeniyetinde eğitimin kurumsallaşması sürecini, ana hatlarıyla Hz. Peygamber dönemi, medreselerin ortaya çıkmasından önceki dönem ve

medreseler dönemi şeklinde kademelendirmek mümkündür. Hz. Peygamber dönemini değerlendirirken de hicret öncesi ve sonrasını göz önünde tutmak gerekmektedir. Hicret öncesi, Müslümanlar için bir eğitim merkezi olarak değerlendirilebilecek ilk ortam, Hz. Muhammed'in ashapla bir araya gelerek tebliğ görevini yürüttüğü sahabeden Erkam'a ait evdir (Dâru'l Erkam) (Dârülerkam - TDV İslâm Ansiklopedisi, t.y.). Rasûlullah tarafından Medine halkına İslam'ı tebliğ için görevlendirilen Musab b. Umeyr gibi seçkin bir sahabe ve daha başkaları, İslam'a dair ilk ve temel bilgileri bu evde almışlardır. Hicretten sonra ise en merkezî eğitim ve öğrenme ortamı Peygamber mescidi (Mescîd-i Nebevî) olmuştur. Mescit, bir ibadet ortamı olmanın yanı sıra, ashabin kadın ve erkekleri için ayetlerin iniş sürecine bizzat tanık oldukları, soru ve sorunlarının doğrudan Peygamber tarafından çözüme kavuşturulmaya çalışıldığı bir eğitim ortamı görevini de icra etmiştir. Hicret sonrasında inşa edilen mescidin kuzey yönünde, hücreler şeklinde bina edilen "Suffa" da İslam tarihinde önemli bir eğitim ortamı olarak bilinmektedir. Bu hücrelerde sayıları dönemine göre yetmiş ile dört yüz arasında değişen, belirli muallimler nezaretinde eğitim gören ve İslam'ı diğer kabile ve topluluklara tebliğ vazifesi olan sahabe kalmaktaydılar (Mukâtil, 2002: 224). Suffa'da yalnızca Kur'an eğitimi yapılmamakta, yanı sıra okuma yazma eğitimleri de verilmekteydi. Bu dönemin bir diğer eğitim kurumu ise İslam öncesi dönemde az da olsa örnekleri olan "Küttap" adı verilen kurumlardı. Hz. Peygamber hayattayken Medine'de birçok "Küttap" mevcuttu. Bu okullarda çocuklara okuma yazmanın yanı sıra şiir ve ağırlıklı olarak Kur'an eğitimi verilmekteydi. Hz. Ömer döneminde bu eğitimlere ilave olarak binicilik, yüzme ve darbimesel eğitimlerinin verilmesinin istendiğine yönelik rivayetler de mevcuttur. İslam dünyasında genelde mescitlerin yanına kurulan, mütevazı eğitim kurumları olan küttaplar, ilerleyen dönemlerde mektep, sıbyan mektebi, taş mektep veya mahalle mektebi adı altında varlıklarını sürdürmüşlerdir (Zengin, 2018: 26-28). Bir de Hz. Peygamber döneminde Medine'de içerisinde Kur'an eğitimi verilen "Dâru'l-Kurrâ" adı verilen bir evden bahsedilir. Burasının medreselerin ilk örneği olduğu ifade edilse de Mescîd-i Nebî ve Suffa'nın bu anlamda bir adım önde olduğunu söylemek daha doğru görünmektedir (Bozkurt, 2003: 324).

Mekke'nin fethedildiği hicri sekizinci yılla birlikte Mescid-i Haram'da, İslam kültürünün önemli ilim aktarım yöntemlerinden olan ilim halkalarının artarak devamına tanıklık edilmiştir. İlim halkası geleneği sahabe, onları izleyen nesiller olan tabiîn ve tebeü't-tâbiîn tarafından da devam ettirilmiştir. Müslüman gençlerin eğitimi için önemli bir misyonu yerine getiren bu ilim halkaları geleneği, yeni İslam fetihleriyle birlikte Kahire, Şam, Bağdat vb. önemli şehirlerde inşa edilen mescitlerde de devam ettirilmiştir. Hulefâ-i Raşidin ve Emeviler döneminde gerçekleşen hızlı İslam fetihleriyle ele geçen bu şehirler, kültürel anlamda oldukça hareketli merkezlerdi ve Müslümanların siyasi ve askeri üstünlüğünün pekiştirilmesi, kalıcı hale gelmesi için bilimsel çalışmalara da yer verilmesi gerekmekteydi (Zengin, 2012: 20). Özellikle Mısır'da Fustat (Kahire) şehrinde kuruluşu Ezher'den önceye rastlayan, "camilerin taci" lakaplı Amr b. Âs camisi bu

anlamda önemli bir rol icra etmiştir (Ekinci, 2019: 20; İbn Battûta, 1996: 203). Esasen camilerde kurulan ilim halkaları geleneğinin İslam coğrafyasında medreselerin ve farklı okul türlerinin kurulmasından sonraki dönemde de terk edilmediği bilinmektedir. Ancak mescit merkezli yürütülen bu ilmi faaliyetler, dinî-fikhî odaklı eğitimlerdi ve mescit içerisinde veya bir köşesinde kurulan mekânlarda yapılmaktaydı. Mescit merkezli yapılan fıkıh eğitiminin en çok meyve verdiği halka, İmam Şafî'ye ait olanıydı ki bu halkadan önemli sayıda fıkıh âlimi yetişmiştir (Ekinci, 2019: 20-21).

Medreselerin bir eğitim kurumu olarak ortaya çıkmasından öncesine rastlayan, kuruluş ve gelişmelerinde önemli rol oynayan Beytül Hikme'ye de değinmek gerekmektedir. Mescitlerde ve evlerde yürütülmekte olan ilim halkalarıyla Tefsir, Fıkıh ve Kelam gibi İslami ilimlerde birçok önemli eserin kaleme alındığı ve bu ilimlere dayalı düşünce ekollerinin neşet ettiği doğrudur. Ancak İslam dünyasındaki düşünsel ve kültürel faaliyetler bunlarla sınırlı değildir. Hulefâ-i Raşidin, Emeviler ve Abbasiler dönemi İslam fetihleri, İslam ve Müslümanların kadim Mezopotamya medeniyetleri ve Yunan medeniyeti ile irtibatı anlamına gelmekteydi. Bu irtibat aynı zamanda Müslümanların kendi inançlarını ötekine tanıtmaya ve tartışmaya, dolayısıyla da ötekinin kullandığı mantık, felsefe ve diğer ilimlerden yararlanma ihtiyacını ortaya çıkarmıştı. Beytül Hikme, Abbasiler döneminde kurulan ve Bağdat'ta faaliyet gösteren; Yunanca, Pehlevî dili ve Sanskritçe yazılan felsefe, tıp, matematik, fen bilimleri ve kısmen de edebiyat alanında kaleme alınan eserlerin Arapçaya tercüme edildiği, bünyesinde bir rasathane ve zengin bir de kütüphane barındıran bir ilim merkezi olarak kurulmuştur (Altaş & Köylü, 2017: 30-32; İbn Sa'd, 1987: 27-28). Brockelmann, Abbasiler dönemi Bağdat'ı için Hint tıbbı ile Yunan tıbbının buluştuğu yer nitelemesinde bulunmuştur. Sasaniler tarafından Cundişapur bölgesinde kurulan tıp okulunun meşhur Bahtışuğ (Buhtışû) ailesi fertlerinden Circis b. Cibril (ö. 256/870), Abbasi Halifesi Mansur'u tedavi etmiş ve ailenin diğer fertleri de sanatlarını Bağdat'ta icra etmeye devam etmişlerdir. Halife Harun Reşit de Manka adında Hintli bir doktoru Bağdat'a getirtmiş ve akabinde Bermekîler, Hint tıbbına ait eserleri Arapçaya çevirmişlerdir (Brockelmann, 1992: 102).

2. BİR EĞİTİM KURUMU OLARAK MEDRESE VE DOĞUŞU

Arapça kökenli bir kelime olan “Medrese” “de-ra-se (درس)” kökünden türemiş, “ders yapılan yer” anlamında ism-i mekandır. Mastarı (“dürüs (دروس)”) şeklindedir ve bir şeyin geride bıraktığı iz anlamında kullanılmaktadır. Ders ise, bir kitabı ezberleme maksatlı çabalamaktır ki “dirâse (دراسة)” mastar kullanımı da mevcuttur. Müfâ'ale babında “Filancayla bir kitabı ezberlemek için karşılıklı ders yaptım.” anlamında kullanılmaktadır (İbn Ahmed, 1988: 227). Bir şeyin geride iz bırakması onun yok olması anlamına geldiği için, yok olmak, silinmek anlamını da karşılamaktadır. “دَرَسْتُ الْعِلْمَ” ilmi ezberlemek suretiyle izini elde ettim anlamına gelir ki bilginin elde edilmesi sürekli okumayı gerektirdiğinden bu tür okumalar, “ders” sözcüğü ile ifade edilir (İsfahanî, 2012: 379). “دَرَسْتُ الْعِلْمَ”; cümlesinde “derase”

fiili, “eğitmek, ehlileştirme, sakinleştirmek” vb. anlamlara gelmektedir (Zemahşerî, 1998: 284). Geçmişte Yahudilerin Tevrat eğitiminde kullandıkları mekânlar için bu kelimeyi kullandıkları göz önüne alınınca Sami dillerinde kullanılan ortak bir kelime olduğu görülmektedir (Bozkurt, 2003: 323; Zemahşerî, 1998: I, 284).

Kaynakların ortaya koyduğuna göre, daha önceden camilerde kurulan ilim halkaları yoluyla yürütülen eğitim ve öğretim faaliyetleri, ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda öğrencilerin yatılı olarak kalabilecekleri, hem kendilerine hem hocalara maddi gelir imkânı sunan, vakfedilen taşınmazlar sayesinde her türlü ihtiyacı karşılanan eğitim kurumları olan medreselerin doğuşunu zorunlu kılmıştır (Ekinci, 2019: 22). Eryılmaz, George Makdisi’ye yaptığı atıfta yükseköğretimin ilk kez İslam dünyasının doğusunda, medreseler vasıtasıyla kurumsal hale geldiği bilgisini verir. Makdisi’nin görüşlerine devamlı; yükseköğretim kurumlarının profesyonelliğini ve sürekliliğini temin eden bu unsurların ilk defa İslâm dünyasının Doğu’sunda ortaya çıktığını, daha sonra İslâm dünyasının Batı’sına (Mağrip ve Endülüs) oradan da Batı Hristiyan dünyasına intikal ettiğini aktarır. Makdisi, bu görüşlerini İslam dünyasındaki medreselerle Avrupa üniversiteleri arasında kurduğu benzerlik ilişkilerine dayandırmaktadır (Eryılmaz, 2020: 265-266).

İslam dünyasında ilk örnekleri hicri ikinci asrın sonu ile üçüncü asrın başında görülmeye başlayan medreselerle birlikte, ilim ahlak eğitiminin ayrıştırılmadığı, bilgi ve eylem birlikteliğinin sağlandığı, öğrenci ve hocaların bir arada yaşadıkları, hocanın ilmi yanı sıra ahlakının da talebeye aktarılmaya çalışıldığı özgün bir kurumsal model tarih sahnesine çıkmış oldu. Eryılmaz, ideal bir medrese modelinin özelliklerini ana hatlarıyla şu şekilde sıralamaktadır:

- Talebe ve müderrislerin temel ihtiyaçlarının tamamen karşılandığı, yatılı kurumlardır.
- Vakıf hukuku sayesinde kendi kendine yetebilen, yapısal olarak bağımsız yapılardır.
- Profesyonel ya da gönüllü herkese açıktırlar.
- Şekilci olmayan, esnek yapılı, öğrenme ve öğretme hürriyetinin olduğu eğitim kurumlarıdır (Eryılmaz, 2020: 274-275).

İslam dünyasında ilk medresenin kuruluşuyla ilgili sebep, yer ve zaman noktasında farklı görüşler olsa da, geniş İslam coğrafyasında farklı zamanlarda ortaya çıktığı bilinmektedir. Medreselerin kuruluşunun hız kazandığı dönem; medreseler tarihinde önemli bir aşama olan Büyük Selçuklu Devleti veziri Nizâmülmülk (ö. 485/1092) tarafından en ünlüsü 1067 yılında Bağdat’ta kurulan Nizamiye medreselerinin de tarih sahnesine çıktığı XI. yüzyıl olarak kabul edilmektedir (Zengin, 2018: 33). Sözün Nizamülmülk’e geldiği bu noktada temelde bir eğitim merkezi olarak kurulan medreselerin, mezhepler ve dinler arası ilişkilerdeki, siyasi-sosyal fonksiyonuna değinmek, bu kurumların tarihi ve sosyal misyonunu ortaya koymak açısından önem arz etmektedir. Zira medreseler

kuruluş maksadı temelde ilim, eğitim öğretim olmakla birlikte tarihi, dini ve sosyal fonksiyonlarıyla da dikkat çeken kurumlardır.

Leiser, medreseler üzerine yaptığı farklı araştırmalarda medreselerin rolünün zaman ve mekâna göre değişebildiğini ortaya koymaya çalışmıştır. O, Fatimî dönemi sonunda ilk kuruluşlarından Eyyûbi çağına sonuna kadar olan dönemde (529-647/1135-1249) medreselerin Mısır'ın İslamlaşmasına ve kalabalık Hıristiyan topluluğunun İslam'a girmesi yönünde bir baskı oluşturduğuna değinir (Leiser, 2019: 183). Leiser, Anadolu medreseleri hakkında da şu tespitlerde bulunmaktadır: “Anadolu medreseleri, İslam'ın cumhurunun yolunu, sahih din ve fıkıh anlayışını geliştirip yaymaya ilave olarak mistisizm ve tasavvuf merkezleri olarak da hizmet görmüştür.”(Leiser, 2019: 195).

Medreseler tarihinde farklı bir aşamanın habercisi olan Nizamiye medreselerinin özellikle uç batini ve Şii fırkalara karşı Sünni düşünceyi yerleştirmek üzere yüklendiği misyon bilinmektedir. Nizâmülmülk kendisi amelde Şafii olmasına karşın, Selçuklular döneminde diğer sünni mezhep mensupları için de medreselerin kurulduğu kaydedilmiştir. Sevim, İbnü'l-‘Adîm'den (ö.660/1262); Nizamülmük'ün eğilim gösterdiği Şafiileri, fakih yetiştirmek üzere medreselere atadığı, Hanefileri de hukuk işleriyle uğraşmaları için kadıllıklara atadığına dair bir rivayete yer verir (Sevim, 1989: 38). Ancak gerek Selçuklu sultanlarının gerekse muktedir bir vezir olarak Nizâmülmülk'ün temel hassasiyetlerinin mezhepler arası ayırmıcılıktan ziyade yıkıcı uç Şii ve Batini gruplara yönelik olduğu bilinmektedir. Örneğin, Bağdat'ta Eşarîlerle Hanbeliler arasında artan münakaşalar sonrası yazdığı bir mektupta Nizâmülmülk, medreselerini bir mezhebi korumak için kurmadıklarını, ilmi himaye etmek ve yükseltmek gayesiyle kurduklarını, mezhepler arası bir tefrik siyaseti gütmediklerini belirtir. Selçuklu sultanları ve beylerinin de Şii imamların türbelerini inşa ve ziyaret hususunda hassas davrandıkları, Şii âlimlere de ihşanda buldukları, onlar için de zaviye ve medreseler kurarak vakıf tahsis ettikleri bilinmektedir. Melikşah'ın (ö.485/1092) kızı Salkım Hatun'u bir Şii melik ile evlendirdiği de itibara alınınca, meselenin mutedil Şii fırkalar olmadığı daha çok müfrit Şii fırkalar ile Batınlık olduğu görülecektir (Turan, 2003: 326-327).

Turan, Nizamiye medreseleri öncesinde de Beyhakiye ve Sa'diye gibi medreselerin var olduğu, ilk medreselerin Belh ve Buhara'da mevcut Budist Vihara'larından esinlenerek kurulduğu bilgisini verir. Cuüveynî'ye (ö.681/1283) dayandırdığı görüşe göre, Buhara ismi putperestlerce “ilmin toplandığı yer” anlamına gelen “buhar” kelimesinden türediğini, bu tür bir kullanımın Uygurlar arasında, içerisini putlarla doldurdıkları mabetler için kullanıldığı bilgisini paylaşır. Turan'a göre, Tuğrul Bey'den itibaren İslam dünyasının her tarafında sayıları hızla artan medrese, cami, kütüphane, tıp mektebi, hastane, imarethane, zaviye türü tüm merkezlerin kurulan vakıflarla desteklenmesi, Selçuklulara has bir uygulamadır. Turan, “Fihakika, bir ilim ocağı olarak medreselerin devlet eli ile teşkilatlanması, tahsilin vakıf suretiyle meccânî olması ve İslam dünyasına yayılması Selçukluların eseridir.” cümlesi ile bu düşüncesini ifade eder (Turan,

2003: 328). İleri 1066 tarihinde Nişabur'da kurulan ve akabinde hızlı bir biçimde Bağdat, Herat, Merv, Belh gibi önemli İslam beldelerinde yenileri kurulan bu medreseler sonrasında İslam dünyasında aktif bir fikri, düşünsel ve kültürel döneme tanıklık edilmiştir. Bu kurumlarda yetişen ve müderrislik de yapan Gazâlî (ö. 505/1111), İbn'ül Cevzî (ö. 597/1201), Cüveynî (ö. 478/1085), Zemahşerî (ö. 538/1144), Kuşeyrî (ö. 465/1072), Serahsî (ö. 483/1090), Hemedânî (ö. 525/1131) gibi önder şahsiyetlerin varlığı da bu hareketliliğin bir kanıtıdır (Karaköse, 2006: 198; Turan, 2003: 329).

Medreselerle birlikte yaşanan ilmi hareketliliğin bir başka boyutu da, Selçuklularla başlayan ve Memlûkler, Eyyûbiler gibi Müslüman devletlerle devam eden içerisinde medrese, cami, kütüphanenin bir arada bulunduğu ve dönemin sultanlarının, emirlerinin, vezirlerinin veya saray eşrafının destek verdiği bir vakıfla desteklenen bu yapıların dışında da eğitim faaliyetlerinin var olduğudur. Örneğin, Selçuklular zamanında tıp tahsili, medreselerden ziyade dönemin yine hayır sahiplerince kurulan ve medreselerle benzer şekilde bir vakıfla varlığı desteklenen büyük hastanelerde (Bîmaristan, Dâr'uş-Şifâ) yapılmaktaydı (Turan, 2003: 331). Benzer şekilde Hey'et ilmi' eğitimi de medreselerden ziyade rasathanelerde yürütülmekteydi. Melikşah tarafından yüksek meblağlar harcanarak önce İsfahan'da sonrasında Bağdat'ta rasathaneler kurulmuş, Ömer Hayyam (ö. 526/1132), Ebu'l-Muzaffer İsfizârî (ö.515/1121), Meymun en-Necîb el-Vâsîfî gibi önemli isimler de bu rasathanelerde görevlendirilmiştir (Turan, 2003: 332). Dolayısıyla medreselerin kurulduğu ve en parlak dönemlerini yaşadığı bu süreçte, bilimsel çalışmalar sadece talebe ve müderrislerin yatılı olarak kaldıkları dış dünyadan kopuk mekânlarda ve yalnızca İslam klasiklerindeki teorik bilgilerin ezberlendiği bir yöntemle yapılmıyordu. Uygulamanın ve pratiğin çok önemli olduğu tıp eğitimi, astronomi gibi bilim dallarının uygulamalı olarak hastane ve rasathanelerde yürütülüyor olmasının, Müslümanlar adına orta çağın bir aydınlanma dönemi olarak yaşanmasına katkı sunduğu kanaatindeyiz.

3. SALÂHİYYE MEDRESESİ

3.1. Medresenin İnşası ve Kısa Tarihçesi

Selâhaddin Eyyûbî, yaklaşık seksen sekiz yıl süren Haçlı işgalinin ardından 2 Ekim 1187'de (27 Recep 583) Miraç'ın yıl dönümünde Kudüs'ü kılıç hükmünde amanla haçlılardan teslim aldı (Şeşen, 1987: 116). Kudüs, Selâhaddin tarafından fethinden sonra 1219 yılına kadar Müslümanların hâkimiyeti altında kaldı. İslâm dünyasındaki siyasî istikrarsızlıklar ve savaşlar ulemanın bir bölgeden başka bir bölgeye göç etmesinin en önemli sebeplerindendi. Savaşlardan etkilenen şehirlerdeki âlimler, diğer insanlar gibi istikrar içinde bulunan şehirlere göç etmekteydiler. Bu nedenle Selâhaddin Kudüs'e girince hem şehri âlimler için yeniden bir cazibe merkezi kılmak hem de sağlıklı işleyen bir sosyal hayatın tesisi için derhal birtakım düzenlemelere girişti. Bu düzenlemelerin başında şehre İslami kimliğini yeniden kazandırmak vardı. İlk olarak haçlılar tarafından Kubbetü's-Sahrâ'nın üzerine yerleştirilen haccı indirtti. Hem Kubbetü's-Sahrâ'daki hem Mescîd-Aksâ'daki

Hristiyanlara ait izler silindi, her iki mekân da temizlenerek güzel kokularla tütsülendi. Nurettin Zengi'nin Mescid-i Aksâ için yaptırmış olduğu minberi Halep'ten getirtti ve kalabalık bir cemaatle burada Cuma namazını kıldı (Yılmaz, 2018: 5).

Döneme ait tarih ve tercüme-i hal kitaplarından öğrendiğimize göre İmar faaliyetleriyle yakından ilgilenen Selâhaddin'in devrinde Filistin, Mısır, Hicaz ve Yemen'de çok sayıda medrese, zaviye, cami, köprü, kale, hamam inşa edilmiştir. İbn Şeddâd'ın verdiği bilgilere göre, Selahaddin döneminde Dimeşk'ta kırk, Halep'te on beşten fazla medrese bulunmaktaydı. Yine Makrizî'nin (ö. 845/1442) aktardığına göre Kahire ve İskenderiye şehirlerinde on adet medrese mevcuttu ki, İbn Cübeyr'in (ö. 614/1217) verdiği bilgilere göre Mısır'daki medrese sayısı bundan çok daha fazladır (Şeşen, 1987: 323). Selahaddin, 1177 yılında Mısır'dan Şam'a döndüğünde bizzat kendisi bir ev satın alarak Hanefiler için medreseye çevirtmiş, akabinde de İmam Şafii'nin türbesi yakınında büyük bir Şafii medresesi inşa ettirmiştir. Selahaddin bir ilim ve ulema sevdalısı olarak ülkesinin her bir köşesine onlarca medrese inşasına girişmiştir. Kendisi gibi veziri Kadî'l-Fâzıl da (ö. 596/1200) ilim konusunda gayretli birisi olarak farklı hizmetlerde bulunmuş, 1184 tarihinde Kahire'de Şafii ve Malikiler için ortak bir medrese olarak Fâdiliyye medresesini kurmuştur (Şeşen, 1987: 326).

Salâhiyye Medresesi, medreselerin doğuş çağının hemen başlangıcında Kudüs fatihi Selahaddin tarafından kurulmuştur. Onun adına nispetle de Salâhiyye ya da Nâsiriyye Salâhiyye şeklinde adlandırılmıştır. O, Kudüs'ü fethinin hemen sonrasında bir medrese kurmayı planlamıştı ancak dönem kaynaklarının bildirdiğine göre araya giren III. Haçlı seferi nedeniyle bu planını ertelemek zorunda kalmıştır. Bu nedenle medrese Haçlı tehdidinin ortadan kalkmasından sonra ancak 1192 tarihinde faaliyete geçebilmiştir. Daha önce Azize Hanna kilisesi olarak bilinen ve Fatimîler döneminde Dâr'ul-İlm olarak kullanılan bu mekânı medrese olarak açan Selahaddin, İbn Şeddâd'ı da (ö. 589/1193) müteveli olarak atadı (Şeşen, 1987: 328). Salâhiyye, Eyyubiler döneminde Kudüs'ün en prestijli medresesi olarak hizmet verirken bu durum Memlûkler döneminde de devam etmiştir. Müderrisliğin ne denli prestijli olduğunu göstermesi açısından şöyle bir olay rivayet edilir: Buna göre, medresenin şeyhliği hususunda dönemin önde gelen iki âlimi, Cemâleddin İbn Cemâ ile Sirâceddin Ömer b. Musa el-Hımsî, Melik Zahir Çakmak (ö. 857/1453) huzurunda bir münazaraya tutuşurlar ve münazarada Hımsî'ye üstünlük sağlayan İbn Cemâ Salâhiyye müderrisliğine getirilmiştir (Yılmaz, 2018: 8).

Salâhiyye Medresesi, konum olarak Mescid-Aksâ'nın kuzeyinde, şehri kuşatan doğu surlarında yer alan şehre giriş kapılarından Bâbü'l Ebsât yakınına düşen bir noktadadır. Eldeki birçok kaynakta medresenin, Hz. Meryem'in annesi Hanne veya kendisinin kabrinin bulunduğu yerde kurulduğu rivayetine yer verilmektedir. Selahaddin Kudüs'ü fethettiğinde burayı satın alarak, Şafii önderlerine vakfetmiştir (Ahmed Ahmed, 2015: 16; Uleymî, 1968: 41).

Eyyûbî ve Memlûklü idaresi sonrası Kudûs'te en uzun süreli hakimiyete sahip Osmanlı idaresindeki medrese 1842 yılında camiye çevrilmek istenmiş ancak bu gerçekleşmemiştir. Medrese tarihinde 1856 yılı önemli bir kırılma noktasıdır. Sultan Abdülmecit (ö. 1861), Kırım savaşındaki yardımlarından dolayı medresenin bulunduğu alanı Fransa İmparatoru III. Napolyon'a (ö.1873) hediye etmiştir. Fransızlar da burayı tekrar kiliseye dönüştürmüşlerdir. Cemal Paşa (ö. 1922) 1914 yılında kilisenin bir bölümüne el koyarak burayı askeri amaçlarla kullanmıştır. Sonrasında da onun iradesiyle tekrar "Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmiyyesi" olarak yeniden hizmete açılmıştır. Kilise de külliyenin yan tarafında faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir (Yılmaz, 2016: 85).

Medrese için ikinci bir aşama olarak nitelendirilebilecek bu dönem, Osmanlı'da medreselerin ve eğitim sisteminin ıslahı ile modernleşme çabalarının arttığı bir döneme tekabül etmektedir. 1910 yılında yayınlanan "Medâris-i İlmîye Nizamnamesi" ve 1914 tarihli "İslâh-ı Medâris Nizamnamesi" sonrasına rastlayan bu yeni dönemde Enver ve Cemal paşaların katılımıyla açılan külliye bu yenileşme ve modernleşme döneminin etkisiyle dönemin en gözde eğitim kurumlarından birisi olmuştur. Bu yeni dönemde medrese hocaları alanının önde gelen isimleri arasından seçilmeye çalışılmıştır. Yabancı dil, resim ve beden eğitimi gibi derslere yabancı kökenli hocaların girmesi sağlanmıştır (Yılmaz, 2016: 88). İngilizlerin 1917 yılında Kudûs'ü işgaliyle birlikte kapanan ve tekrar kiliseye çevrilen medresenin kimi seçkin hocalarının dönemin siyasal hareketlerinde önemli roller üstlendikleri de kaydedilmektedir (Yılmaz, 2016: 88-89).

3.2. Medresenin Yönetim ve İdaresi

Medreselerin vakıf hukuku sayesinde kendi kendine yetebilen kurumlardır. Bu durum yapısal olarak bağımsız olmalarının temel sebebidir. Söz konusu durum Salâhiyye Medresesi için de geçerlidir. Medreselerin öğrenciler ve müderrisler için sundukları tüm hakların arka planında İslam'ın sağladığı vakıf kültürünün katkısı yadsınamaz. İslam coğrafyasında kurulan ve yüzyıllar boyu varlıklarını sürdürebilen tüm medreseler, onları desteklemek maksatlı kurulan vakıflar ve bu vakıfların kurucusu hayır sahibi kişiler sayesinde ayakta kalabilmişlerdir. Vakıf hukuku sayesinde medreseler müdahalelerden korunabilmişlerdir. Eryılmaz, Wael Hallaq'a atıfla vakıf hukuku ve uygulaması olmadan medreseden söz edilemeyeceğini aktarır ve "Vakıf hukuku, beşerî, fizikî ve malî unsurları bir arada tutan tutkallı simgeliyordu." şeklinde Hallaq'tan alıntıda bulunur. Vakıf sahibi melik dahi olsa mülkünü sadece bir fert olarak vakfetmiştir ve onun sultan ya da padişah olması vakıf hukukuna aykırı hareket edebileceği anlamına gelmemektedir (Eryılmaz, 2020: 276-277).

Salâhiyye Medresesini kuran Selahaddin, medresenin kitabesinde yazılan kuruluş tarihi olan 1192 senesinde, beytülmal vekili olarak görev yapan Ebu Abdullah Muhammed b. Ebi Bekr b. Hıdr el-Makdisi'yi fetihten sonra Kudûs beytülmaline tahsis edilmiş bazı mülklerin satışı için görevlendirmiştir. Daha önce medreseyi kurmayı düşündüğü kiliseyi bizzat kendi malıyla satın alarak

vakfetmiştir. Bununla da yetinmeyerek talebe ve müderrislere kâfi miktar maaş tahsis etmiş, medresenin tüm ihtiyaçlarının karşılanması adına da birçok akar vakfetmiştir (Yılmaz, 2018: 6). Vakfiyeye ait kitabe, Selahaddin'in bizzat kendi parası ile satın aldığı Hanne Kilisesi'nin kapısının üzerinde (50 cmX144 cm) boyutlarında toplam beş satırda Eyyubilere has Kûfi yazı stili ile halen durmaktadır (Ahmed Ahmed, 2015, s. 19). Salâhiyye Medresesinin kurulması ve faaliyetlerini devam ettirebilmesi için kurulan vakıf, her birinin kendisine has görev alanı olan üçlü bir mekanizma ile yönetilmekteydi. Bunlar: 1. Mütevelli, 2. Nâzır ve 3. Câbî'lerdi (Ahmed Ahmed, 2015: 42).

Mütevelli, vakfın idaresinden sorumlu olan, vakfın hizmetini sürdürebilmesi için gerekli tüm işleri takipten ve gereken tüm ihtiyaçları teminden sorumlu kişi olarak tanımlanabilir. Elbette söz konusu olan bir hayır kurumu olduğu için bir mütevellide iyi bir yönetici olma vasfının yanı sıra takva, güvenilirlik, namuslu olma gibi bir takım ahlaki meziyetlerin de bulunması gerekmektedir. Selahaddin medreseyi kurduğu zaman Bahâüddin b. Şeddâd'ı (ö. 632/1234) hem mütevelli hem de nâzır olarak tayin etmişti. Medrese tarihi boyunca bazı mütevellilerin aynı zamanda müderrislik görevini ve yanı sıra nazırlık görevini de üstlendiği görülmektedir (Ahmed Ahmed, 2015: 42-43).²

3.3. Nâzırlık ve Medresede Nazırlık Görevinde Bulunanlardan Bazıları

Nâzır kelime anlamı olarak bakan, gözeten gibi anlamlara gelmektedir. Vakıf nâzırı da vakfa ait gelirleri ve harcamaları takipten sorumlu, vakfın malî hareketliliğini kontrol eden kimsedir. Kudüs Şer'i Mahkemesinin 1596 yılına ait bir sicil kaydında, kadı Şücâüddîn Ali'nin vakfın kitabesinde medresede müderris olan kişinin aynı zamanda nazır olduğu, ölmeden önce bu yetkiyi bir başkasına devredebileceği, şayet bunu yapmamışsa yeni nazırın Kudüs şeri mahkemesince belirlenmesi gerektiği yönünde bir bilgiye rastladığı bildirilmektedir (Ahmed Ahmed, 2015: 47). Salâhiyye Medresesi vakfında nazırlık görevinde bulunmuş bazı isimlere değinmek gerekirse;

- Bahâüddin Yusuf b. Râfi' b. Temîm el-Esedî (İbn Şeddâd) (632/1234),
- Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-'Askalânî (831/1427): Medresede hem müderrislik yapmış hem de nazırlık görevini üstlenmiştir.
- İshak b. Ebi'l-Lutf (16. Asır): 995/1586 yılı itibarıyla medresede müderrisliğin yanı sıra vakfın mütevellisinde de bulunmuştur.
- Muhammed b. Ebi'l-Lutf (16. Asır): Medresede müderrisliğin yanı sıra vakfın mütevellisinde de bulunmuştur.
- Musa b. 'Amr'ud-Dîn b. Ğaziyye (16. asır): 990/1580 yılı itibarıyla medresede nazırlık görevinde bulunmuştur.
- Yusuf Cemâlüddîn b. Mahmûd b. Zeynüddîn b. Ebi'l-Lutf: 1005/1596 yılı itibarıyla kısmî zamanlı müderrislik ve kısmî zamanlı nazırlık görevini yürütmekteydi.
- 'Abdü'lber Efendi (17. asır): Dönemin Hanefi müftüsü. Aynı zamanda vakfın mütevellisinde yer almaktaydı.
- Ali Beg (Bey): 1096/1648 yılı itibarıyla nazırlık görevinin yanı sıra vakfa ait gelirleri toplamakla görevliydi.

Nazırlar listesi incelendiğinde, görevin başlangıçta akrabalık ilişkisi gözetilmeksizin yürütüldüğü ancak zaman içerisinde bu görevin belirli aile fertleri tarafından devralındığı dikkatlerden kaçmayacaktır. Bu listedeki isimlerin birçoğunun hem nazırlık hem müderrislik görevini birlikte üstlendikleri göz önüne alınırsa, başlangıçta daha çok liyakat ağırlıklı ifa edilen görevlerin zaman içerisinde belirli ailelerin bireyleri arasında taksim edildiği, bir anlamda liyakatin ikinci planda kaldığı görülecektir. Medresede nazırlık yapanların isimlerine dönemin Kudüs mahkemesi sicil kayıtlarından ulaşmak mümkün olmuştur. Zira nazırın en önemli görevlerinin başında vakfın akarlarından gelen gelir ve harcamaların kayıtlarını tutmak ve yıllık bütçeyi düzenlemek gelmekteydi. Ola ki vakfa ait bir dükkân ya da arsada kiracı olup da kirasını ödemeyenler olursa nazır, vakfın hakkını elde etmek için bu durumu mahkemeye taşımak durumundaydı. Buna benzer durumlardan dolayı dönemin mahkeme sicilleri, medresenin tarihine dair önemli veriler barındırmaktadır (Ahmed Ahmed, 2015: 49-51).

3.4. Medresenin Gelir ve Giderlerine Dair

Sultan Selahaddin Eyyubi, vakfiye geleneğine uygun olarak medresenin varlığını idame ettirebilmesi, talebeler ile müderrislerin işlerinin karşılanabilmesi için gelir kaynağı olabilecek ev, dükkân, han, hamam, fırın, kuyu, bağ, bahçe, gibi birtakım gayr-i menkuller tahsis etmiştir. Sağlam, Kudüs Mahkemesi sicil kayıtlarına dayalı olarak medreseye gelir temini için tahsis edilmiş beytü'l kahve şeklinde kullanılan 18 odalı bir han, Haremin “Kattânîn” kapısı tarafında yer alan bir ev ve yedi dükkânın varlığını aktarır (Sağlam, 2017: 406-407). Tapu kadastro kayıtlarına göre Kudüs'te yer alan dönemin vakıflarına ait gelir temin eden köyler ve akarlar ile paylarına ait bir tabloya yer veren Sağlam, Salâhiye Medresesi akarlarından olan Ayn Silvan'da Yahudilerin ölülerini defnettikleri ve buna karşılık vakfa senelik 100 Kıbrıs altını ödedikleri bir mezarlıktan bahseder. Bu yerin 1967 yılında Yahudiler tarafından istimlak edildiği belirtilmektedir (Sağlam, 2017: 407).

Medresenin giderlerine örnek olması açısından da (1331/1912) Şubat ayına ait Osmanlı tarafından tutulan defterlerde yer alan bir gider tablosuna bakılabilir (Ahmed Ahmed, 2015: 52).

Sıra	Gider türü	Para karşılığı	Kuruş karşılığı	Notlar
1.	Alet edevat	20	67	
2.	Kömür	10	157	
3.	Gaz, gaz yağı	-	240	Amerika'dan temin edilmekteydi
4.	Lüks Lambası	25	130	Gaz yağı kullanılmaktaydı
5.	Oduun ücreti	5	296	Mutfakta ve ısınmada kullanılmak üzere
6.	Zeytin Yağı	20	1194	Mutfakta kullanılmak üzere
7.	Dolap ücreti	-	531	Muhtemelen giysi dolabı vs.

8.	Tedavi ve ilaçlar	20	378	Talebe ve müderrislerin tedavisi için
9.	Cami için şamdan	30	671	
10.	İşçi ücretleri	30	4	Muhtelif ihtiyaçlar için yaptırılan işçilikler
11.	Kandillerde kullanılan yağ gideri	15	810	
12.	İspirto gideri	-	209	O dönemde aydınlatmada kullanılmaktaydı

3.5. Câbîler

Câbî kelime olarak tahsildar, vergi ve gelir toplayıcı anlamlarına gelmektedir. Vakıf yöneticisi olarak ise; vakfa ait gelirleri toplamakla yükümlü olan, vakfa ait kiradaki tarla ve dükkân gelirleri ile vakfa ödenmekle sorumlu olunan tarımsal, hayvansal her türlü gelir getirebilecek malı toplayarak nazıra teslim etmekle sorumlu kişi demektir. Bu anlamda câbîler (tahsildar) vakfa ait en kritik görevlerden bir tanesini icra etmektedirler. Vakfa ait gelirleri toplama hususunda kusuru görülen bir câbînin görevi nazır tarafından sonlandırılabilir. Mütevelli ise sultan tarafından görevden alınabilmektedir. Ancak şeri mahkeme kadısı söz konusu makam sahiplerinde, makama aykırı bir hal veya kişide yetersizlik görürse azil yetkisine sahiptir. Nitekim Kudüs şeri mahkeme kayıtlarında bu durumun örnekleri mevcuttur. 1701 yılı 202 numaralı sicil kaydında, Kadı Muhammed Efendi b. Mustafa Efendi'nin makama dair yeterli ehliyete sahip görmediği Muhammed Cârullah'ı vakıf mütevellisi görevinden azlettiği bilgisi vardır (Ahmed Ahmed, 2015: 54).

3.6. Medresenin Önde Gelen Şeyhleri

Kudüs 1187 yılında Selahaddin Eyyubi tarafından fethedildikten sonra şehirde ilmi bir hareketlilik meydana geldi. Böylece İslam coğrafyasının farklı bölgelerinden birçok seçkin alim Kudüs'e yerleşti ve gerek medreselerinde gerekse camilerinde ilim halkaları oluşturmaya ve talebe yetiştirmeye başladılar. Bu dönemde haçlı ordularının bölgenin diğer şehirlerinde estirmekte oldukları şiddet ve terör havası bu seçkin âlimleri, Selahaddin Eyyubi gibi ilme ve ilim meclislerine önem veren bir hükümdarın sağladığı huzur iklimine çekmekteydi. Selahaddin Eyyubi tarafından inşa edilen, yüzyıllar boyu güzide ilim adamları yetiştirilecek olan bu ilim yuvasının en üst makamı, hem manevi yönüyle hem de yetkileri nedeniyle "şeyhlik" makamıydı. Salâhiyye şeyhi, kurucusu Selahaddin Eyyubi tarafından oluşturulan usule göre daha sonraki yönetimler olan Memlukler ve Osmanlılar döneminde de sultan tarafından tayin edilip yine sultan tarafından azledilmekteydi. Yeni Salâhiyye şeyhi, Mescid-i Aksâ'da yapılan büyük bir törenle, sultanın adına çıkardığı kararname ile görevi devralıyor, yine onun emri ile görevinden azledilebiliyordu (Ahmed Ahmed, 2015: 102).

Salâhiyye şeyhlerinden bazıları:

- Şihâbüddîn ebü'l'Abbâs (ö. 840/1437): İbni'l-Mahmera şeklinde şöhret bulmuştur. Kahire doğumlu olup, dönemin ünlü alimlerinden fıkıh, nahiv, hadis dersleri almıştır.
- 'İzzüddîn 'Abdisselâm b. Dâvûd b. 'Usmân es-Saltî (ö.850/1446): Medresede fıkıh, usul ve Arapça dersleri vermiş, 1428 yılında şeyhlik görevini üstlenmiştir.
- Sirâcüddîn Ebü'l-Hafs 'Amr b. Mûsâ b. Muhammed el-Kuraşî el-Himsî eş-Şâfi'î (ö. 861/1456): 1450/1452 yılları arasında medresenin şeyhliği görevini üstlenmiştir.
- Cemâlüddîn Ebû Muhammed b. 'Abdillâh b. 'Abdirrahmân (ö. 865/1460): Beyt-Makdis doğumludur. İlk eğitimini burada alsa da sonrasında Kahire'de bulunmuş, birçok ünlü isimden hadis ve fıkıh vb. İslami ilimler eğitimi almıştır. Salâhiyye Medresesinde mu'îd (asistan) olarak göreve başlamış, aynı dönemde Mescid-i Aksâ'da hutbelere çıkmış ve sonraki yıllarda medresenin şeyhliği görevini üstlenmiştir.
- Ğarsüddîn Ebu's-Safâ Halil b. Abdillâh el-Kinânî el-'Askalânî el'Asl el-Mecdilî el-makdisî eş-Şâfi'î (ö. 898/1492): Kudüs'ün ünlü âlimlerinden din ve dil üzerine eğitimler almıştır. Dımeşk, Kahire, Trablus gibi şehirlere ilim yolculuklarında bulunmuş, buralarda derslerine katıldığı birçok âlimden icazet almıştır. Hafız olup, medresenin şeyhliği görevini Necmüddîn b. Cemâ'a'dan devralmıştır.
- Necmüddîn Muhammed b. İbrâhim b. Abdillâh b. Cemâ'a (ö. 901/1495): Kudüs doğumlu olup, Kadı Takiyyüddîn b. Kazî Şehbe (ö. 851/1447) gibi önde gelen alimlerden icazet almıştır. Rivayete göre üç yüze yakın şeyhten eğitim alır ve hadis, fıkıh gibi ilimlere dair icazetler elde eder. Sonrasında Salâhiyye Medresesinin şeyhliğini üstlenen Necmüddîn, uzun yıllar Mescid- Aksâ'da hutbelere çıkar, kadılık görevinde bulunur.
- İbn Ebi'ş-Şerîf şeklinde ünlenmiş, Kemâlüddîn Ebu'l Me'âlî (ö. 906/1500): Kudüs doğumludur. Kudüs'ün ünlü âlimlerinden Kur'an, dil, fıkıh, hadis vb. dini ilimlerin eğitimini almış, Elfiyetü ibn Mâlik, hadis elfiyesi gibi eserleri ezberlemiştir. Salâhiyye Medresesinde yetiştirdiği talebeler arasında önemli bir tarihi eser olan "el'Ünsü'l Celil bi-Târîh'il Kudsi ve'l-Halil isimli eserin müellifi el-'Alîmî de yer almaktadır.

Ahmed Ahmed, Salâhiyye' de şeyhlik vazifesini üstlenmiş toplam on dokuz kişilik bir listeye yer verir ve her birinin kısa kısa biyografilerini aktarır. Bu liste incelendiğinde genel anlamda Salâhiyye Medresesi şeyhlerinin Kudüs, Kahire, Şam gibi önemli ilim havzalarında, kendilerini farklı ilim alanlarında geliştirmiş kimseler oldukları, aralarından Abdürrahim Ebi'l-Lutf, Muhammed b. Abdürrahim gibi birkaç Hanefi şeyh dışında hepsinin Şafii mezhebine mensup oldukları görülmektedir (Ahmed Ahmed, 2015: 101). Bu şeyhler arasında, Cemâlüddîn b. Cemâ'a gibi vaktiyle medresede öğrenci olup, sonrasında asistan müderrislik (mu'îd) yapan ve en üst merteye olan medrese şeyhliğine kadar yükselenler de mevcuttur (Ahmed Ahmed, 2015: 102).³

3.7. Medresede Verilen İcazet Yetkisi ve İcazete Konu Kitaplara Örnekler

Salâhiyye Medresesinde de diğer birçok medresede olduğu gibi sözlü ya da yazılı icazet söz konusuydu. İcazeti veren şeyh (mücîz), kendisine icazet verilen de

(mecâz) talebeydi. Talebeler farklı bölgelere ilim yolculuklarında bulunuyorlardı. Ders aldıkları şeyhlerinden icazet alana kadar onların ilim halkalarında bulunuyorlar ve sorumluluklarını yerine getirmeye çalışıyorlardı. Genel (‘âm) ve özel (hâs) olmak üzere iki tür icazetten bahsedilmektedir. Genel icazet tüm ilimleri kapsarken, özel icazet belirli bir ilmi veya kitabı okutma, öğretme yetkisini kapsamaktadır. Salâhiyye Medresesinin birçok talebesi de onları, medresede asistan (mu‘îd) ya da müderris yapacak hatta ilerleyen aşamalarda medresenin şeyhliğine kadar yükselebilecekleri icazetler almaktaydılar (Ahmed Ahmed, 2015: 136). Makdisî, medreselerde verilen icazet belgelerinin fakihler için bir çeşit itimatname olarak hizmet ettiği tespitinde bulunur. Özellikle fetva yetkisini de içeren icazetin günümüzdeki hukuk doktorasına denk olduğu görüşündedir (Stewart, 2019: 33).

Salâhiyye Medresesinde öğrenciler, bir taraftan Kudüs, Şam, Kahire gibi önemli bir ilim havzasının en gözde müderrislerinden eğitim alıyorlarken, bir taraftan da dinî ilimlere dair en temel kaynakları bu seçkin âlimlerden öğrenerek icazet alabiliyorlardı. Bir Salâhiyye talebesi icazetini almak istediği bir kitabı yalnızca kendi medresesindeki şeyhine arz etmiyor bazı durumlarda aynı eseri birden fazla şeyhe arz ettikten sonra, o eseri okutma icazeti alabiliyordu. Salâhiyye talebelerinden bazıları medreselerinde aldıkları icazetle yetinmeyerek, icazet sayısını artırmak ve ilmi kapasitesini geliştirmek maksadıyla Kudüs’ü terk ederek Kahire’ye ya da Şam’a giderek icazet sayısını artırmaya çalışıyorlardı (Ahmed Ahmed, 2015: 139-140).

Salâhiyye Medresesinde talebelere verilen özel icazetlere verilebilecek örnekler aynı zamanda bu medresede okutulmakta olan kitaplar hakkında da bilgi sunmaktadır.

İcazeti Veren Müderris	İcazet Türü	İcazeti verilen Eser
Şemsüddîn Kalkaşendî	Has/Özel	Kitâbü'l Minhâc fi'l-Fıkh, Elfiyet-ü İbn Mâlik
İbnü'l Cezerî	Has/Özel	Kitâbü'l Minhâc fi'l-Fıkh, Elfiyet-ü İbn Mâlik
‘İzzuddîn el-Makdisî	Has/Özel	Şâtıbiyye, Minhâc, Sünen-i İbn Mâce
Takiyyüddîn Kalkaşendî	Has/Özel	Şâtıbiyye, Minhâc, Sünen-i İbn Mâce,
‘İzzuddîn ‘Abdisselâm	Has/Özel	Minhâc, el-Hâvî, Cem‘ u'l-Cevâmi‘
Ebû Müsâ‘id el-Makdisî	Has/Özel	Minhâc, el-Hâvî, Cem‘ u'l-Cevâmi‘
Takiyyüddîn Kalkaşendî	Has/Özel	Milhatü'l-İ-râb, Kitâbü'l Makta‘ (Bir bölüm)
Şemsüddîn Ebû Müsâ‘id	Has/Özel	Milhatü'l-İ-râb, Kitâbü'l Makta‘ (Bir bölüm)
İcazeti Veren Müderris	İcazet Türü	İcazeti verilen Eser

Tablo: Salâhiyye Medresesinde okutulan ve İcazeti verilen Eser Örnekleri (Ahmed Ahmed, 2015: 137-139).

Eyyûbiler Dönemi'nde medreselerde, bütün İslam âlemindeki medreselerde olduğu gibi dinî ilimler kapsamında Kur'ân İlimleri, Hadis, Fıkıh-Akaid ve Tasavvuf İlmî okutulmaktaydı. Sultan Selahaddin'in bu ilim dalı sahiplerinden hadisçilere olan özel rağbeti yanı sıra felsefe kitapları ile mantıkçılardan nefret ettiği yönünde rivayetler vardır. Bu sebepten Selahaddin döneminde medreselerde dinî ilimlere ek olarak; dil ve edebiyat ilimleri, tarih, coğrafya ve astronomi gibi ilimlere yer verilse de felsefi ilimlere yer verilmediği bilinmektedir (Dündar, 2014: 148).

Ahmed Ahmed, medresede okutulan dersleri, Kur'an ilimleri, Fıkıh ilmi, Dil ilmi ve yardımcı ilimler şeklinde dörtlü bir tasnife tabi tutar. Yardımcı ilimler bahsi altında, matematik, hesap, coğrafya ve tarih eğitime verilen öneme dair örnekler verir. Müderrisin bilgi kapasitesi ve ilgi alanlarının önemine delil olabilecek şekilde bazı müderrislerin, okutmakta ısrar ettikleri ve özen gösterdikleri yardımcı ilimlere de örnekler sıralar. Bu kapsamda, Şemsüddin el-Haskefi'nin Mantık öğretimine, İbn Cehbel'in de (ö. 596/1199) hesap ilmi ile fıkıh ve feraiz öğretimine önem verdiği bilgisini aktarır (Ahmed Ahmed, 2015: 90).

Medresenin yedi yüz yıla yakın tarihi boyunca dini ilimler bağlamında okutulan dersler, kitaplar ve uygulanan yöntemler çok fazla değişme de yardımcı ilimlerde durumun böyle olmadığı bilinmektedir. Nitekim medresenin Osmanlı tarafından eğitim sisteminde reforma gidildiği yıllara rastlayan döneminde, eğitim on iki yıla çıkarılmıştı ve ilk, orta, yüksek olmak üzere üç kademeli hale getirilmişti. Okutulan dersler, ulûm-i şer'iyye, ulûm-i felsefiyye, ulûm-i hukûkiyye şeklinde tasnife tabi tutulmuştu. Bir yükseköğretim kurumu hüviyeti kazanan medresede, dini ilimlerin yanı sıra doğu-batı dilleri başlığı altında Urduca, Farsça gibi doğu dilleriyle; Fransızca, İngilizce ve Almanca gibi batı dilleri öğretilmekteydi. Ayrıca Rusça da öğretilmekteydi. Tabi ilimler başlığı altında, Kimya, biyoloji, zooloji ve botanik gibi dersler verilmekteydi. Hukuk ilimleri kapsamında da müfredatta, temel hukuk (Hukuk-u esâsiyye ve idâriyye), uluslararası hukuk (Hukuk-u düvel) ve ceza hukuku gibi dersler yer almaktaydı (Yılmaz, 2016: 109-111).

3.8. Mu'îdlik Görevi

Salâhiyye Medresesinde ve diğer medreselerde görülen mu'îdlik uygulaması, öğrencilikten eğiticiliğe geçişte ara bir form şeklinde özgün bir eğitimci rolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Mu'îd, müderris öğrenciye dersi verdikten sonra öğrencinin konuyu unutmaması, anlamadığı hususların açıklanması ve konunun pekiştirilmesi maksadıyla öğrenciyle birlikte dersin içeriğini tekrar gözden geçiren kişidir. Mu'îd ler, öğrencinin yatılı kalmakta olduğu medresedeki davranış ve tutumlarının, giriş ve çıkışlarının kontrolü için de önemli bir görevi ifa etmekteydiler. Salâhiyye Medresesinde ders veren şeyhlerin her birinin okutmakta oldukları öğrenci sayısına ve özel durumlarına göre yeter sayıda mu'îdi mevcuttu. Mu'îdler vakit konusunda cimri davranmayan, fedakâr kimselerdi. Bunlar ders bitene kadar müderrisin yanında bulunurlardı. Sonrasında müderris ortamı terk

ederek öğrencileri mu'îdlerin sorumluluğunda dersi tekrar ve pekiştirme maksadıyla bir arada bırakırlardı. Mu'îdlik Eyyûbiler dönemi öncesinde de mevcut bir uygulamaydı. Bizzat Selahaddin ve onun melikleri, müderris başına iki yerine göre de dört mu'îd tahsis etmekteydiler (Dündar, 2014: 115-116).

Salâhiyye Medresesinde görev yapanlardan birkaç örnek verilecek olursa:

- Taküyyüddîn Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ali el-Hasen b. Salih b. Said el-Kalkaşendî (ö. 778/1376): Mısır'da doğdu. Hafızdı ve ilim tahsili için Dimeşk'a gitti. Orada fetva icazeti alacak derecede fıkıh öğrendi ve döndükten sonra Salâhiyye Medresesinde Şeyh Salâduddîn 'Alâî döneminde mu'îdlik yaptı.
- Zeynüddîn Abdürrahîm b. Şeyhi'l-İslâm Necmüddîn Muhammed b. Zeynüddîn Abdürrahîm b. Cemâ'a el-Kinânî (ö. 809/1406): Kudüs'ün saygın simalarındandı ve Salâhiyye Medresesinde mu'îdlik yaptı.

Ahmed Ahmed, medresede mu'îdlik yapmış yetmiş isme ve kısa biyografilerine değindikten sonra onların yüksek ilmi düzeylerinin göstergesi olarak kimi mu'îdlerin medresedeki görevleri dışında, bölgedeki diğer okullarda müderrislik yapmalarını ileri sürer. Ayrıca mu'îdlik uygulamasının medresenin ilk kurulduğu döneme ait olmadığını, uygulamanın 14. yüzyılın sonlarında ilk kez Takiyyüddîn Kalkaşendî tarafından başlatıldığı bilgisini verir. Dikkat çeken bir diğer husus ise, bu mu'îdlerin yalnızca Kudüs'te doğup büyüyen insanlardan oluşmadığı, aralarında Filistin'in diğer bölgelerinden ve Filistin dışından insanların var olmasıdır (Ahmed Ahmed, 2015: 154-155).

3.9. Medresede Görev Yapan Müderrisler

Tarih boyunca eğitim öğretim sürecinin en temel unsurları talebe ve öğretmen olmuştur. Medrese sisteminde de talebe ve müderrisler temel aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir medrese çoğu zaman o medreseye değer katacak ve cazibe merkezi haline getirecek ünlü bir müderris sayesinde varlık bulmaktadır. Dündar, Kalkaşendî'nin Subhu'l-Asâ'sından müderrise dair şöyle bir tanım yapar: "Müderris; medreseyi oluşturup ona ait vakıf kuranın şartlarına uyarak buranın fıkıh, hadis ve tefsir derslerinin eğitim ve öğretiminde görevli kimsedir." (Dündar, 2014: 113).

Kudüs'ün, fetih sonrasında İslam coğrafyasının değişik bölgelerindeki karmaşalardan dolayı yaşadıkları bölgeleri terk etmek durumunda kalan ilim erbabı için bir cazibe merkezi olduğu bilgisi paylaşılmıştı. Bu durum kentteki ilim yuvalarının, âlimlerin ve talebe sayılarının artmasına neden olmuştur. Selahaddin Eyyubi de inşa edilecek yeni medresenin, bir ilim yuvası olmasının dışında şehre birçok katkı sunacağına farkındaydı. Medresenin şehre olan ilmî katkısının yanı sıra ulema sınıfının gözetilmesinin siyasilere sunacağı faydayı da gözetmiş olmaları muhtemeldir. Ulema sınıfı İslam toplumunun en önemli meşruiyet kaynağı olduğu için Selahaddin ve diğer Eyyubi melikleri ulemayı himaye ederek hem içte hem dışta rekabet ettikleri güçlere karşı, siyasi mücadelede mevzi kazanma hedefi gütmüşlerdir (Tetik, 2019: 280; Yılmaz, 2018: 6)

Selahaddin, Kudüs'te bir medrese kurmak istediğinde, medresenin başına ilk olarak uzun yıllar maiyetinde olan Ziyâeddin el-Hakkârî'yi (ö. 585/1189) getirmek istemişti. Ne var ki III. Haçlı seferi nedeniyle medresenin inşasının ertelenmesi ve medrese açıldıktan hemen sonra el-Hakkârî'nin vefat etmesi, buna engel oldu. Selahaddin, bu görevi yine dönemin önde gelen âlimlerinden Bahâüddin b. Şeddâd'a tevdi etti (Yılmaz, 2018: 7).

Kudüs kentinin ve halkının en rahat ettiği dönemlerden bir diğeri de yaklaşık dört yüzyıl devam eden Osmanlı hâkimiyetidir. Dolayısıyla Kudüs'ün bir ilim merkezi olma vasfı bu dönemde de korunmuştur. Osmanlı, Müslümanlar için sağladığı bu refah ortamından diğer din mensuplarını da azami derece faydalandırmaktaydı. Evliya Çelebi'nin Kudüs'ü ziyaretinde şehirde yedi dârü'l-hadis, on dârü'l-kurra, kırk sıbyan mektebi ve yetmiş adet tekkeyle karşılaştığını söylemesi bu ilmi hareketliliğin bir kanıtıdır ("Kudüs'te eğitimin gayesi", 25.09.2020).

Medrese tarihinde görev alan meşhur müderrislere örnek olarak verilebilecek isimler arasında;

- Halep'ten gelen İbn Şeddâd (ö. 632/1234), İbn Cehbel (ö. 596/1199),
- Musul'dan gelen el-Bâcîrîkî (ö. 699/1299), el-Kummânî (ö. 833/1429);
- Mısır'dan gelen el-Bermâvî (ö. 831/1427),
- el-Halîl kentinden gelen Alâuddîn el-Hivârî gibi isimler yer almaktadır (Ahmed Ahmed, 2015: 104).

İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245) ve İzzeddin b. Abdüsselâm (ö. 660/1262) gibi önemli isimleri de Salâhiyye müderrisliğini üstlenen isimler arasında saymak gerekmektedir (Yılmaz, 2018: 8).

Ahmed Ahmed, terâcim kitaplarından ve Kudüs Şeri mahkeme kayıtlarından elde ettiği verilerden hareketle, tarihi boyunca Salâhiyye Medreselerinde müderrislik etmiş seksen altı kişilik bir listeye yer verir (Ahmed Ahmed, 2015: 104-122). Listenin tamamına yer vermek mümkün olmasa da bu liste merkezli bazı tespitler de bulunmak mümkündür. Buna göre listede yer alan müderrisler yalnızca Kudüs menşeli değildiler. Listedeki el-Halîl, Askalân, Ramle gibi Filistin'in farklı bölgeleri ile Mısır, Aclûn, Irak gibi bölgelerden müderrisler de yer almaktadırlar. Ahmed Ahmed, listedeki isimlerden yola çıkarak, Eyyûbiler ve Memlukler dönemlerinin aksine Osmanlı döneminde Salâhiyye'de müderrislik görevinin, Kudüs'ün ilimde tebarüz etmiş belirli ailelerine tahsis edildiği tespitinde bulunur. Ebu'l-Lutf ve Cârullah ailelerini bu anlamda örnek olarak sunan Ahmed Ahmed, müderrisliğin babadan oğula geçmesine işretle, Salâhiyye Medresesine bu dönemde ehliyet arka plana itilerek müderris alındığı eleştirisinde bulunur (Ahmed Ahmed, 2015: 122-123).

SONUÇ

İslam medeniyetinin dünyaya kazandırmış olduğu özgün eğitim kurumları olan medreseler, yaklaşık bin yıllık bir zaman diliminde İslam coğrafyasının neredeyse tamamında Müslüman çocuk ve gençlerin eğitim ihtiyacını karşılamışlardır. Medreseler ortaya çıktıkları dönemde İslam dünyasında ilmi, kültürel bir canlanmanın işaret fişeğini ateşlerken bir taraftan da dinî, mezhepsel farklılıklar arasında Sünnî İslam'ın korunması ve yaygınlaşması vb. amaçlara hizmet etmişlerdir.

Henüz kurumsal anlamda yüksekokulların var olmadığı bir dönemde ortaya çıkan medrese gerçeği, eğitim öğretimi dileyen herkesin erişimine sunması, dönemin iktidar sahipleri ve zenginlerince kurulan vakıflar vasıtasıyla eğitimi ücretsiz hale getirmeleri, sundukları yatılılık vb. imkânlarla bir çığır açmışlardır. Gönüllülük esasıyla talebenin müderrisini seçebildiği, müderrisin de talebesiyle yatılılık sayesinde uzun zaman birlikte olduğu, zihinsel-bilişsel gelişiminin yanı sıra ahlaki gelişimini de takip edebildiği, bu sayede yeterli gelişim gösterdiğine inandığı talebesini icazet vererek ödüllendirebildiği bu sistemin günümüz eğitim sistemine halen kaynaklık edebilecek yönleri olduğu kanaatindeyiz. Medreselerin kuruluşları ve varlıklarını devam ettirmelerini sağlama maksadıyla kurulan vakıflarla desteklenmeleri uygulamasını ilk başlatan, doğudan batıya ve Endülüs'e kadar kurulacak tüm medreselere bu modeli armağan eden Selçuklu devletinin, tıp ve astronomi eğitimini medrese dışında yapması da dikkat çeken bir diğer husustur. Tıp eğitiminin dönemin hastane ve şifahanelerinde, astronomi eğitiminin de yüksek maliyetli rasathanelerde yapılıyor olması, uygulamalı ve yerinde öğretim tekniklerinin öneminin daha o dönemde kavrandığının göstergesidir. Günümüzde mesleki ve teknik öğretim ile farklı bilim dallarında uygulamanın ve eğitim ortamlarının ilgili sektör ve işkoluyla iç içe olmasının eğitime pozitif etkisi ve ekonomiye sunduğu katma değer keşfedilmiş ve buna yönelik eğitim politikalarına hız verilmiştir.

Eyyubi medreselerinin yanı sıra diğer medreselerde de var olan mu'îdlik sisteminin de bilgiyi pekiştirme, tamamlayıcı öğreticilik fonksiyonlarıyla özgün bir ara form olduğu, bunun günümüz öğretmenlik uygulamalarıyla benzeştiği de dikkatlerden kaçmayacaktır. Salâhiyye Medresesinde mu'îdlik görevinde olanların ihtiyaç halinde Kudüs'teki farklı okullarda öğretmenlik yapmaları ya da camilerde irşat görevi üstlenmeleri, medreselerdeki müderris kadrosu ihtiyacının karşılanması yani insan kaynağı yönetimi açısından etkili bir model olarak görünmektedir.

Kudüs gibi diğer semavi din mensupları için olduğu kadar Müslümanlar için de önem arz eden, onların ilk kıblesi Mescid-i Aksa gibi değerleri barındıran bir kentte kurulan Salâhiyye Medresesi de yedi yüzyıla yakın bir müddet çok önemli şahsiyetlerin yetişmesine aracılık etmiştir. Yükseköğretim derecesinde eğitim verilen yedi yüz yıllık bir kurumu tam anlamıyla tanımak, tanıtmak her ne kadar zor görünse de bu çalışmada, bir eğitim kurumu olarak Salâhiyye Medresesinin profili çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu esnada başvuru tarihi verilere dayalı olarak

Salâhiyye Medresesini değerli, güçlü kılan tarafları ile kapandığı dönemde medrese eğitiminde yaşanan gerileme nedenlerine yönelik tespitlerde bulunulmaya gayret gösterilmiştir. İlk kurulduğu yüzyıllarda gerek medresenin mütevellî, nazır vb. yönetim kademelerinde gerekse müderris kadrolarında akrabalık bağı gözetilmeden doğrudan ehliyet ve liyakate dayalı tercihler yapılırken sonraki yüzyıllarda bu görevler için belirli ailelerin fertlerinin tercih ediliyor olması bu tespitler arasında örnek sayılabilir. İslam dünyasının özgün eğitim kurumu modeli olarak medreseler üzerine yapılan çalışmaların, bu kurumların vakfa dayalı yapısı ve bütçeleri, talebe-müderris ilişkileri, okutulan dersler, kullanılan kaynaklar ve derslerde uygulanan yöntemler ile öğretmen yeterlikleri açısından değerlendirmeye tabi tutulmasının, eğitim için bir gelecek vizyonu oluşturma noktasında fayda sağlayacağı ortadadır. Bu anlamda, Salâhiyye Medresesi üzerine yapılan bu araştırmanın konu üzerine çalışan araştırmacılara katkı sunması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Ahmed, Sümeyye Fazl (2015). *el-Medresetüs-Salahiyye fi'l-Kuds*. Nablus: Câmi'atü-Necâh el-Vataniyye.
- Altaş, Nurullah - Köylü, Mustafa (2018). *Din Eğitimi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Bozkurt, Nebi (2003). "Medrese", TDV İslam Ansiklopedisi, 28. Cilt, 333-338.
- Brockelmann, Carl (1992). *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*. Çev: Neşet Çağatay, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Celkan, Hikmet (2014). "Eğitim ve Toplum". *Eğitim Sosyolojisi*. Editör: M. Çağatay Özdemir, Ankara: Pegem Akademi.
- Dündar, Mahmut (2014). "Mısır Eyyûbilerinde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri", (Yayımlanmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Ebü'l-Yümn el- 'Uleymî (1968). *el-Ünsü'l-Celil bi-Târîhi'l-Kuds ve'l-Halil*. 2 Cilt. Necef: Menşürât el-Matba'atü'l Hayderiyye.
- Ekinci, Muhammed Salih (2019). *Medrese Eğitiminde Yenilik*. İstanbul: Nida Yayıncılık.
- Eryılmaz, Enes (2020). "Bir Yükseköğretim Modeli Olarak Medrese ve Günümüz Yükseköğretim Kurumlarına Yönelik Çıkarımlar". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 20/1, 263-298. <https://doi.org/10.33415/daad.632045>
- Gerçek Hayat. "Kudüs'te eğitimin gayesi". Erişim 03 Eylül 2020. <http://www.gercekhayat.com.tr/kultur-sanat/kuduste-egitimin-gayesi/>
- İbn Ahmed, Halil (1988). *Kitâbü'l 'Ayn*. Tahkik: Mehdî Mahzûmî - İbrahim Sâmirâî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Mektebeti'l Hilâl.
- İbn Battûta, Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Bedrüddîn) Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. İbrâhîm el-Levâtî et-Tancî (1996). *Rihletü İbn Battûta*. 5 Cilt. Rabat: Akâdemiyetü'l-Memleketü'l-Mağribiyye.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' (1987). *Tabakâtü'l Kübrâ*. Medine: Mektebetü'l 'Ulûm ve'l-Hikme.
- Karaköse, Hasan (2006). *Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı*. Ankara: Nobel.
- Leiser, Gary (2019). "Osmanlılardan Önce Medrese ve Anadolu'nun İslamlaşması". *İslam'ın Klasik Çağında Hukuk ve Eğitim*. Editör: Joseph E. Lowry vd. İstanbul: Klasik, 183-207.
- Mukâtil b. Süleyman (2002). *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. Tahkik: Abdullah Mahmud Şehhâte, 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs.
- Oktay, Ayla (2018). *Eğitime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Râğib el- İsfahanî (2012). *El-Müfredât*. Çev: Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları.
- Sevim, Ali (1989). *Biyografilerle Selçuklular Tarihi İbnü'l-Adîm Bugyetü't-Taleb fi Tarih-i Haleb (Seçmeler)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Stewart, Devin (2019). "Memlük Mısır'ı ve Suriye'sinde Fıkıh Doktorası". *İslam'ın Klasik Çağında Hukuk ve Eğitim*. Editör: Joseph E. Lowry vd. İstanbul: Klasik, 33-97.
- Şeşen, Ramazan (1987). *Selahaddin Eyyubi ve Devlet*. İstanbul: Çağ Yayınları.
- TDV İslam Ansiklopedisi. "Dârülerkam - Erişim 30 Nisan 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulerkam>
- TDV İslâm Ansiklopedisi. "Hey'et İlimi - TDV İslâm Ansiklopedisi". Erişim 26 Eylül 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/heyet-ilmii>
- Tetik, Hayati (2019). "Eğitim Kurumları Olarak Selâhaddîn Eyyûbî Döneminde Medreseler". *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/2, 265-286.
- Turan, Osman (2003). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.

- Yılmaz, Harun (2018). “Eyyûbî Dönemi Beytülmağdis Medreseleri: Kuruluş, İşleyiş ve Fonksiyon”. *Journal of IslamicJerusalem Studies*, 18/2, 1-14. <https://doi.org/10.31456/beytulumakdis.480671>
- Yılmaz, Harun (2016). “Osmanlı Son Döneminde Medreselerin Islahı ve Panislamizm Tartışmaları Bağlamında Bir Medrese: Kudüs Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmiyyesi ve Külliye Talimatnamesi”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51, 79-113. <https://doi.org/DOI 10.15370/maruifd.287888>
- Zemahşerî, Cârullâh (1998). *Esâsü'l Belâğâ*. Tahkik: Muhammed Bâsil, Uyûnüs Sûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l 'İlmiyye.
- Zengin, Zeki Salih (2018). “Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi”. *Din Eğitimi*. Editör: Mustafa Köylü, Nurullah Altaş. İstanbul: Ensar, 23-47.
- Zengin, Zeki Salih (2012). “İslam Din Eğitiminin Tarihsel Gelişimi: İslam'da Eğitim ve Öğretim”. *Din Eğitimi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 17-36.

SONNOTE

- ¹ İslâm bilim tarihinde astronomi karşılığında kullanılan terim. Bkz. (“Hey'et İlmi - TDV İslâm Ansiklopedisi” 20.09.2020).
- ² Salâhiyye medresesi vakfında mütevellilik görevinde bulunan on yedi kişilik bir liste için bkz. (Ahmed Ahmed, 2015: 44-45).
- ³ Salâhiyye medresesinde şeyhlik görevini üstlenmiş isimlerin daha uzun bir listesi için bkz. (Ahmed Ahmed, 2015: 98-101).